

Persoonlijkheidsfactoren in Q-sort persoonsbeschrijvingen van kinderen: Relatie tot het vijf-factoren-model*

C. F. M. van Lieshout en G. J. T. Haselager**

Samenvatting

In factoranalyses op persoonsbeschrijvingen van kinderen met de Nederlandse versie van de California Child Q-set (NCKS) door leerkrachten en ouders van 957 3- tot 17-jarige kinderen en adolescenten hebben wij geprobeerd het vijf-factoren-model te reconstrueren. Drie van de vijf NCKS-factoren¹ vertoonden gelijkenis met het vijf-factoren-model, nl. de factoren Aangenaam-Onaangenaam (Factor II), Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel (Factor IV) en Ideeënrijk-Ideeënarm (Factor V). Een NCKS-factor Werkhouding omvatte een deelaspect van Zorgvuldig-Onzorgvuldig (Factor III). De vijfde NCKS-factor Dynamisch-Kinderlijk Onrijp vormde een specifieke kind- en jeugdfactor. De factor Extravert-Introvert (Factor I) was vertegenwoordigd in meerdere factoren. Er was sprake van convergente en discriminante validiteit van de vijf persoonlijkheidsschalen afgeleid uit NCKS-beschrijvingen van kinderen door verschillende beoordelaars en over verloop van tijd. De vijf NCKS-persoonlijkheidsdimensies leenden zich voor onderzoek van ontwikkelings-, sekse- en beoordelaarsverschillen over de leeftijdsrange van 3 tot 17 jaar.

* Een deel van de data zijn verzameld in een onderzoek gesubsidieerd door de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO project BS 560) aan de eerste auteur en J. M. A. Riksen-Walraven.

Een eerdere versie van dit artikel is gepresenteerd op de conferentie 'The Development of the Structure of Temperament and Personality from Infancy to Adulthood', Wassenaar, 17-20 juni 1991.

** Wij zijn veel dank verschuldigd aan M. van Aken, T. Cillissen, L. Geurts, C. Linssen, E. Siebenheller, M. H. van IJzendoorn en medewerkers voor het beschikbaar stellen van NCKS-beschrijvingen van hun proefpersonen. Tevens dank aan G. A. Kohnstamm en W. Resing voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Inleiding

Voor de constructie van taxonomieën voor persoonsbeschrijvingen hebben John, Angleitner en Ostendorf (1988) vijf stappen onderscheiden, nl. (1) omschrijving van het domein van verschijnselen waarop de taxonomie betrekking zou moeten hebben, (2) identificatie van gedrags- en persoonskenmerken die aan de omschrijving beantwoorden, (3) afbakening van het niveau van inclusiviteit van de classificatie, (4) beslissingsregels over procedures van dataverzameling en, ten slotte, (5) evaluatie en revisie. Recent onderzoek van persoonsbeschrijvingen van volwassenen dat gebruik maakte van taalanalyses van persoonsbeschrijvende bijvoeglijke naamwoorden, kan in termen van deze vijf stappen worden beschreven. In eerste instantie betrof het Engelse adjectieven (cf. Goldberg, 1990; Norman, 1963) en later ook Nederlandse (cf. Brokken, 1978). Het domein van verschijnselen (stap 1) omvatte alle mogelijke adjectieven die ingevuld konden worden in de zinnestelsels 'Hij/zij is ... van aard' of 'Hij/zij is een ... persoon' (stap 2). Dat leverde steeds enkele duizenden adjectieven op. Het aantal werd vervolgens teruggebracht tot enkele honderden door op grond van consensus van expertbeoordelaars synonieme, meer oppervlakkige en ambigue adjectieven te verwijderen (stap 3). Vervolgens schaalden volwassenen zichzelf of een goede bekende op elk van de onderscheiden adjectieven. Op deze persoonsbeoordelingen werden factoranalyses uitgevoerd (stap 4). Deze factoranalyses resulteerden, met geringe variaties, in vijf steeds weer terugkerende persoonlijkheidsfactoren of -dimensies, de Grote Vijf. Deze factoren of dimensies worden aangeduid als (I) Extravert-Introvert (Extraversion, Surgency of Power), (II) Aangenaam-Onaangenaam (Agreeableness of Love), (III) Zorgvuldig-Onzorgvuldig (Conscientiousness of Work), (IV) Emotioneel Stabiel-Emotioneel

Instabiel (Emotional Stability versus Neuroticism, of Affect) en (V) Ideeënrijk-Ideeenarm (Culture of Openness to Experience). Voor de vijfde stap van evaluatie en revisie (stap 5) zijn bijvoorbeeld studies verricht in diverse taalgebieden (cf. Brokken, 1978; John, Goldberg & Angleitner, 1984), met verschillende sets adjectieven, met persoonsbeschrijvende zelfstandige naamwoorden en werkwoorden (De Raad, 1991), met verschillende beoordelaars en met verschillende factor analytische procedures (cf. Goldberg, 1990). Verder hebben onderzoekers geprobeerd de Grote Vijf terug te vinden in meer klinisch georiënteerde persoonsbeschrijvingen van volwassenen en kinderen (cf. Digman, 1989; Digman & Inouye, 1986; McCrae, Costa & Busch, 1986).

Het doel van dit onderzoek is de reconstructie van de taxonomie van vijf persoonlijkheidsfactoren in de persoonsbeschrijvingen van kinderen en adolescenten. Voor de eerste drie eerder genoemde stappen (John et al., 1988) hebben we in vergelijking met de taalanalyses voor een andere benadering gekozen. Als vertrekpunt voor de persoonsbeschrijvingen gebruikten we de Nederlandse versie van de California Child Q-set (CCQ, J. Block & J.H. Block, 1980). Die Nederlandse versie, de Nijmegen-California Kinder Sorteertechniek (NCKS, Van Lieshout, Riksen-Walraven, Ten Brink, Siebenheller, Mey, Koot, Janssen & Cillessen, 1986), is een zo nauwgezet mogelijke vertaling van de CCQ. Block en Block hebben de CCQ ontworpen met de bedoeling een omvattende beschrijving mogelijk te maken van gedrags- en persoonskenmerken van kinderen en adolescenten (vgl. Block, 1961). Het domein van verschijnselen dat de CCQ bestrijkt (stap 1) bestaat uit een heterogene verzameling uitspraken die relevant is voor het leveren van een uitputtende beschrijving in gewone taal van de individuele geaardheid van gedrag en beleven van kinderen en adolescenten over de leeftijdperiode van 3 tot 18 jaar. De uitspraken in de CCQ zijn voor tweederde deel een aanpassing van de volwassen vorm van de California Q-set (CAQ, J. Block, 1961). Daarnaast hebben Block en Block (1980) aanvullende items geformuleerd die specifiek zijn voor de persoonsbeschrijving van kinderen en adolescenten en die aansluiten bij het werk van onder-

zoekers op het gebied van de klinische persoonsbeschrijving van kinderen.

De stappen 2 en 3 zijn gebaseerd op keuzen die in het verleden door Block en Block gemaakt zijn. Onderzoekers hebben de CCQ-items inmiddels in hun totaliteit, gegroepeerd in schalen of afzonderlijk gebruikt in onderzoek naar een diversiteit van persoonlijkheidskenmerken, zoals ego-veerkracht en ego-controle (Block & Block, 1980; Van Lieshout et al., 1986) sociale competentie en sociale wenselijkheid (Waters, Garber, Gornal & Vaughn, 1983) competentie in relaties met leeftijdgenoten (Haselager, 1988; Van Lieshout, Van Aken & Van Seyen, 1990), depressiviteit (Block, Gjerde & Block, 1991; Jansen & Van Aken, 1991), uitstel van onmiddellijke behoefte bevrediging (Bem & Funder, 1978; Mischel & Ebbesen, 1970), gedragingen en belevingen zoals angst, spanning, depressiviteit, overgevoeligheid, teruggetrokken, onevenwichtig, oneerlijk en huilerig gedrag, impulsiviteit, samenwerken, ruzie maken, verstoren, verlegenheid, hulp vragen, leiderschap en intellectuele competentie (Cillessen, 1991; Van IJzendoorn & Cillessen, 1991; Van Aken, Van Lieshout, Roosen & Roeffen, 1991). Verder is de CCQ gebruikt in onderzoek naar consistentie in de persoonlijkheidsontwikkeling (Ozer & Gjerde, 1989), de overeenstemming tussen het zelfbeeld en het beeld dat anderen van het kind hebben (Van Aken & Van Lieshout, 1991; Van Lieshout et al., 1990) en naar achtergronden van overeenstemming en verschillen in persoonsbeschrijvingen van verschillende beoordelaars (Asendorpf & Van Aken, 1991; Funder & Dobroth, 1987). Al deze studies wijzen erop dat de CCQ een breed domein van persoonskenmerken van kinderen en jeugdigen bestrijkt (stappen 2 en 3).

Wat stap 4 betreft geldt dat een waarnemer pas een persoonsbeschrijving met de CCQ kan leveren wanneer hij of zij gelegenheid heeft gehad om een kind van dag tot dag te observeren in een reeks settings en gedurende een periode van enkele maanden. Voor de CCQ-beschrijving wordt gebruik gemaakt van een ipsatieve procedure (zie Methode). Deze ipsatieve procedure leidt er toe dat de beoordelaar de CCQ-uitspraken onderling vergelijkt op een negenpuntsschaal wat betreft hun toepasbaarheid op het te beschrijven kind. Vervolgens hebben wij

een factoranalyse uitgevoerd op de schaal-scores van de items om na te gaan of het vijf-factoren-model in de NCKS-beschrijvingen kan worden teruggevonden.

Er waren goede redenen voor onze poging om het vijf-factoren-model in de CCQ-beschrijvingen terug te vinden. Immers, McCrae et al. (1986) hebben eerder factoranalyses uitgevoerd op CAQ-zelfbeschrijvingen door volwassen mannen en vrouwen. De resulterende vijf factoren die zij aanduiden als Neuroticisme (Emotionele Instabiliteit), Extraversie, Openheid (Ideeënrijk), Aangenaam Gedrag en Zorgvuldigheid leken erg op de factoren van het vijf-factoren-model. Bovendien bleken hun factoren convergente en discriminante validiteit te bezitten ten opzichte van zelfbeschrijvingen en beschrijvingen door goede bekenden en partners op andere meetinstrumenten die afgeleid waren uit het vijf-factoren-model. McCrae et al. (1986) beschouwden hun bevindingen als sterke steun voor de claim dat het vijf-factoren-model een uitputtende beschrijving leverde van de persoonlijkheid.

Het eerste doel van ons onderzoek is de generaliseerbaarheid van het vijf-factoren-model te toetsen op persoonsbeschrijvingen die volwassenen van kinderen en adolescenten gaven variërend in leeftijd van 3 tot 17 jaar. Daarvoor maken we gebruik van een bestaande verzameling CCQ-beschrijvingen. Als we kunnen aantonen dat aan ons databestand een vijf-factoren-structuur ten grondslag ligt waarvan de vijf factoren in termen van het vijf-factoren-model kunnen worden geïnterpreteerd, wordt de algemeenheid van het model versterkt. Het model is dan niet alleen aantoonbaar in zelfbeschrijvingen en beschrijvingen door anderen van volwassenen bij het gebruik van reeksen adjectieven ontleend aan taalanalyses. Het valt dan ook te ontdekken in klinische persoonsbeschrijvingen van kinderen door volwassen waarnemers zoals leerkrachten en ouders.

Een tweede reeks onderzoeksvragen betreft de generaliseerbaarheid van factoren over verschillende typen waarnemers en over tijd. De reconstructie van het vijf-factoren-model zoeken we in CCQ-beschrijvingen van kinderen en adolescenten door volwassen waarnemers, i.c. leerkrachten en ouders. De algemeenheid van het vijf-factoren-model wordt verder onderzocht door convergente en discriminante vali-

deiteit vast te stellen. Convergente en discriminante validiteit wordt afgeleid uit factorscores (1) van verschillende beoordelaars in eenzelfde omgeving, zoals vaders tegenover moeders in het gezin, (2) van verschillende typen beoordelaars in verschillende omgevingen, zoals ouders thuis tegenover leerkrachten op school, en (3) van volwassenen tegenover leeftijdgenoten en adolescenten zelf. Bovendien zal convergente en discriminante validiteit in de stabiliteit van factorscores over verloop van tijd worden onderzocht.

Een derde reeks onderzoeksvragen betreft differentieële ontwikkelingspatronen over de kinderjaren en de adolescentie van jongens en meisjes. Om ontwikkeling te kunnen vaststellen moeten we volgens Wohlwill (1973) ontwikkelingsdimensies kunnen identificeren die continuïteit vertonen over de onderzochte leeftijd. Er is sprake van continuïteit wanneer een variabele over verloop van leeftijd dezelfde betekenis behoudt en op vergelijkbare wijze kan worden vastgesteld. Als er sprake is van convergente en discriminante validiteit en stabiliteit over verloop van tijd kunnen we de vijf persoonlijkheidsfactoren beschouwen als een set van vijf continue ontwikkelingsdimensies. Wij zullen vervolgens de differentieële ontwikkelingspatronen voor jongens en meisjes op de vijf factoren exploreren. Bovendien verwachten we dat scores van leerkrachten als beoordelaars systematisch lager zijn dan die van de andere beoordelaars. Immers, ouders, de kinderen zelf en leeftijdgenoten in de persoon van goede vrienden kunnen ertoe neigen een meer sociaal wenselijk beeld te schetsen terwijl leerkrachten eerder een meer gedistantieerd en minder sociaal wenselijk beeld weergeven. We exploreren verder hoe de beschrijvingen van ouders, leeftijdgenoten en het kind zelf onderling verschillen.

1 Methode

1.1 Proefpersonen

In negen verschillende steekproeven (studies 1 t/m 9) werden 2634 NCKS-beschrijvingen door ouders en leerkrachten gegeven van 957 kinderen (689 uit het reguliere en 268 uit het speciaal onderwijs). Bovendien werden in twee steekproeven van 144 kinderen (studies 7 en 8)

NCKS-zelfbeschrijvingen gegeven en beschrijvingen door leeftijdgenoten.

Tabel 1 specificeert per steekproef en per meetmoment het aantal proefpersonen, de leeftijd van de proefpersonen, het type NCKS-beschrijvingen (leerkracht, moeder, vader, leeftijdgenoten of zelf) en het type school dat de kinderen bezochten. Niet alle steekproeven leverden NCKS-beschrijvingen die we bij elke vraagstelling konden betrekken. Bij de resultaten zullen we steeds aangeven welke NCKS-beschrijvingen we in de analyses hebben betrokken.

1.2 Materiaal

NCKS-beschrijvingen. NCKS-beschrijvingen werden geleverd met behulp van een Nederlandse vertaling (Van Lieshout et al., 1986) van de California Child Q-Set (J. Block & J.H. Block, 1980). De NCKS bestaat uit 100 uitspraken (items) die te zamen een heterogene verzameling gedrags- en persoonskenmerken beschrijven. Elke uitspraak is afgedrukt op een apart kaartje. Een waarnemer sorteert de 100

kaarten in negen categorieën, variërend van 'klopt het allerslechtst' (categorie 1) tot 'klopt het allerbest' (categorie 9). De waarnemer sorteert de 100 kaarten volgens een rechthoekige gedwongen negen-punts verdeling hetgeen er toe leidt dat in elke categorie steeds 11 uitspraken terecht komen, behalve in categorie 5 waar 12 kaartjes terecht komen. Voor elke proefpersoon waren, samenhangend met de doelstellingen van de afzonderlijke studies, 2 tot 8 NCKS-beschrijvingen beschikbaar. Meerdere waarnemers beschreven onafhankelijk van elkaar het kind met de NCKS.

Afhankelijk van de vraagstelling bepaalden we voor elk subject samengestelde NCKS-beschrijvingen door per item de gemiddelde itemscore te berekenen over de onafhankelijke waarnemers. De betrouwbaarheid van de aldus samengestelde itemscores werd per item geschat over alle NCKS-beschrijvingen die in studie 7 voor elke proefpersoon beschikbaar waren. In studie 7 waren van een groot aantal kinderen over meerdere tijdstippen en beoordelaars gespreid acht NCKS-beoordelingen

Tabel 1

Aantal proefpersonen, leeftijd, type NCKS-beschrijvingen en type school per studie en per meetmoment

Studie	Meetmoment	N ¹	Leeftijd ²	NCKS-beschrijving ³	Schooltypen
1. Geurts et al. (1987)(A)	A	59(42,17)	14;09(12;6-17;8)	T1,T2,T3	Speciaal
2. Geurts et al. 1987(B)	A	89	14;09	T1,T2	Speciaal
	B	84	15;03	T1,T2	Speciaal
3. Siebenheller (1990)	A	210(101,109)	11;07(6;00-16;10)	F,M	Gewoon
4. Van Aken et al. (1991)	A	120(100,20)	10;00(6;06-14;08)	T	Speciaal ⁴
	B	60(52,8)	10;08(7;06-14;00)	T	
5. Van IJzendoorn et al.(1987)	A	68(34,34)	5;08(4;10-6;04)	F,M,T	Gewoon
6. Van IJzendoorn et al.(in press)	A	70(35,35)	3;06(3;02-3;11)	F,M	
7. Arnhem-Studie (Van Aken, 1991)	A	98(47,51)	7;3(6;10-7;5)	T	Gewoon
	B	93(44,49)	10;2(9;8-10;8)	T,M	
	C	89(42,47)	11;11(11;5-12;6)	T,M,S,P1,P2	
8. Nijmegen Studie (Van Lieshout et al. 1990)	A	59(29,30)	12;2(12;0-12;5)	T,F,M	Gewoon
	B	55(26,29)	14;0(13;10-14;3)	T,F,M,S,P1,P2	
9. Cillessen (1991)	A	167(167,-)	6;07(4;07-9;03)	T	Gewoon
	B	130(130,-)	7;07(5;09-9;10)	T	

1. Tussen haken respectievelijk aantallen jongens en meisjes

2. Leeftijd in jaren en maanden; tussen haken leeftijdsrange

3. NCKS-beschrijvingen door T=leerkracht; F=vader; M=moeder; P=leeftijdgenoot; S=zelf; T1, T2, T3=3 leerkrachten resp. leerkracht 1, 2 en 3; P1, P2=leeftijdgenoot 1 en 2

4. Speciaal onderwijs in (semi)residentieel behandelingsinstituut.

Tabel 2

Ladingen van de NCKS-items op de vijf factoren

Item beschrijving	1 Aange- naam	2 Emotio- neel Stabiel	3 Werk- houding	4 Dyna- misch	5 Ideeën- rijk
<i>Factor 1: Aangenaam-Onaangenaam</i>					
2 ^a . Attent voor anderen	83				
3 ^a . Hartelijk, heeft oog voor anderen	80				
6 ^a . Hulpvaardig, bereid tot samenwerking	78				
4 ^a . Kan goed opschieten met anderen	76				
31 ^a . Voelt met anderen mee	71				
15 ^a . Neemt het nauw met zijn geweten	70				
32 ^a . Bereid met anderen te delen	69				
76 ^a . Is betrouwbaar	69				
19 ^a . Is open en direct	67				
30 ^a . Roept bij volwassenen sympathie op	65				
29 ^a . Neemt andere kinderen in bescherming	64				
9 ^a . Ontwikkelt hechte en goede vriend- schappen	63				
62. Is gehoorzaam, meegaand en braaf	62		36		
25. Is redelijk en voor rede vatbaar	57		47		
75 ^a . Is vrolijk, opgewekt	45				
5. Wordt door anderen bewonderd	40			37	
81 ^a . Kan negatieve ervaringen onder ogen zien	35				
100 ^a . Wordt gemakkelijk als slachtoffer ge- bruikt	-37				
22. Manipuleert om in de gunst te komen	-38				
57 ^a . De neiging om ongelukjes te overdrijven	-42				-37
34. Is rusteloos en zenuwachtig	-43				
21. Pronkt met zijn prestaties	-45				
13 ^a . Probeert hoever hij kan gaan	-49	36			
54 ^a . Heeft snelle stemmingswisselingen	-53				
91. Reageert emotioneel inadequaat	-54				
78 ^a . Is snel beledigd, licht geraakt	-55				
93. Heeft de neiging om de baas te spelen	-55				
80 ^a . Plaagt andere kinderen	-57	38			
61 ^a . Staat snel klaar met een oordeel	-58				
55 ^a . Is bang om tekort te komen	-58				
10 ^a . Kortstondige vriendschappen, wispeltu- rig	-59				
20 ^a . Probeert te profiteren van anderen	-62				
95 ^a . Reageert overdreven op frustraties	-64				
79 ^a . Achterdochtig, wantrouwend	-64				
90 ^a . Is koppig, halsstarrig	-65				
56 ^a . Is jaloers en afgunstig	-65				
85 ^a . Is agressief (fysiek en verbaal)	-69				
11 ^a . Probeert schuld op anderen te schuiven	-70				
<i>Factor 2: Emotioneel Stabiel</i>					
88 ^a . Heeft zelfvertrouwen, zeker van zichzelf		68			
82 ^a . Komt voor zichzelf op		60			
69 ^a . Is verbaal vaardig		55			
18 ^a . Is direct en open bij kwaadheid		53			
58. Uit gevoelens duidelijk		48			
40. Is nieuwsgierig en onderzoekend		46			
16 ^a . Is trots op eigen prestaties		42			40
43 ^a . Herstelt snel van stressvolle ervaringen		41			
44 ^a . Buigt het hoofd bij conflicten		-44			
50 ^a . Lichamelijke symptomen onder stress		-45			
45 ^a . Probeert spanningen te ontlopen		-51			

<i>Item beschrijving</i>	1 Aange- naam	2 Emotio- neel Stabiel	3 Werk- houding	4 Dyna- misch	5 Ideeën- rijk
98. Is verlegen en terughoudend		-55	42		
72 ^a . Voelt zich snel schuldig		-55			
39 ^a . Raakt de kluts kwijt onder spanning		-57			
60 ^a . Angstig in ongestructureerde omgeving		-61			
53. Is besluiteloos en weifelachtig		-62			-41
24 ^a . Heeft de neiging te tobben		-64			
46 ^a . Klapt onder spanning in elkaar		-64			
77 ^a . Lijkt zich minderwaardig te voelen		-64			
23 ^a . Is bang en angstig		-66			
35 ^a . Is geremd en verkramp		-68			
<i>Factor 3: Werkhouding</i>					
99. Is reflectief	42		67		
67 ^a . Is planmatig, denkt vooruit			66		
66 ^a . Is oplettend, kan zich concentreren			61		
47 ^a . Stelt hoge eisen aan zichzelf			52		
89 ^a . Is in staat dingen goed te doen			50		
8. Houdt gedachten, gevoelens voor zich		-43	47		
86 ^a . Is graag op zichzelf			43		
64. Is kalm en ontspannen	40		43		
59 ^a . Is netjes en ordelijk			40		
83. Is graag onafhankelijk en zelfstandig		37	37		
41 ^a . Is vasthoudend in doen en laten			36		
65. Kan beloning uitstellen	-36		-39		
7 ^a . Zoekt lichamelijk contact			-45		
84 ^a . Kan geen moment zijn mond houden			-50		
<i>Factor 4: Dynamisch</i>					
26 ^a . Is lichamelijk actief				69	
51 ^a . Is soepel en behendig				64	
28. Is vitaal, energiek, levendig			-36	60	
63 ^a . Heeft een hoog individueel tempo				52	
37 ^a . Houdt ervan te wedijveren				51	
71 ^a . Richt zich op volwassenen				-35	
12. Onder spanning kinderlijk gedrag			-36	-41	
94 ^a . Is pruilend of verdrietig				-48	
33 ^a . Huilt snel				-49	
52 ^a . Is lichamelijk voorzichtig				-62	
<i>Factor 5: Ideeënrijk</i>					
97 ^a . Heeft een actief fantasieleven					62
96 ^a . Is creatief in waarnemen, denken en spel					59
36 ^a . Is vindingrijk					54
42 ^a . Is een interessant en boeiend kind					51
68. Is een heel intelligent kind			37		45
74 ^a . Raakt sterk betrokken					42
14 ^a . Doet anderen graag een plezier					-54

Noot: Alle items met ladingen hoger dan .35 zijn opgenomen; decimaal punten zijn weggelaten

^a Item gebruikt bij de schaalvorming

beschikbaar. Cronbach alpha's over acht NCKS-beschrijvingen resulteerden in een gemiddelde alpha van .62 over 100 items met een range van .16 tot .87.

2 Resultaten

2.1 Factoranalyses

Principale componenten analyse op de beschikbare NCKS-beschrijvingen van ouders en leerkrachten van 957 proefpersonen resul-

terde in 18 factoren met een minimum eigenwaarde van 1.00. Het cumulatieve percentage verklaarde variantie van deze 18 factoren bedroeg 64.5 procent. Om de hypothese te toetsen of de grote vijf persoonlijkheidsdimensies uit de NCKS-items konden worden gereconstrueerd, werd een vijf-factor oplossing berekend. De vijf varimax geroteerde principale componenten die 46.5 procent van de variantie verklaarden zijn weergegeven in Tabel 2. Items met een lading hoger dan .35 op één van de factoren zijn weergegeven in Tabel 2. Tien items die dit criterium van .35 niet haalden zijn niet bij verdere analyses betrokken. Deze tien items waren een inhoudelijk heterogene groep items met overwegend lage Cronbach alpha's.

Factor 1 (38 items) omvat de meeste items en heeft een grote gelijkenis met Aangenaam-Onaangenaam (Factor II). Deze factor bestrijkt het brede domein van prosociale versus antisociale relaties met leeftijdgenoten. De factor contrasteert warme empathische aandacht voor de behoeften, emoties en belangen van anderen, hechte en nauwe vriendschapsrelaties en een open, recht-door-zee, betrouwbare en meegaande interpersoonlijke oriëntatie met daartegenover agressie, irritatie, ongevoeligheid, zelfzucht, wantrouwen, jaloezie en antisociaal uitproberen en manipuleren van anderen.

Factor 2 (21 items), de op één na grootste factor, vertegenwoordigt overwegend kenmerken van Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel (Factor IV). Zelfvertrouwen, zelfbewustzijn en duidelijk uiten van gevoelens staan tegenover vreesachtigheid, geringe adaptieve flexibiliteit, lage zelfwaardering en affectief-emotionele disorganisatie onder stressvolle omstandigheden. Niet alle items die hoog laden op deze factor 'passen' inhoudelijk bij Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel. Sommige items zoals 'Is verbaal vaardig' en 'Is verlegen en terughoudend' passen beter bij Extravert-Introvert (Factor I).

Factor 3 (14 items) hebben wij aangeduid als Werkhouding. De items verwijzen overwegend naar Zorgvuldigheid en Werkoriëntatie (Factor III). Deze factor contrasteert een planmatige, betrouwbare, geconcentreerde kalmontspannen en competente prestatie-oriëntatie met praatziek, steunzoekend gedrag. Er zijn enkele items met een relatief lage lading die be-

trekking hebben op Extraversie-Introversie (Factor I), bijvoorbeeld de items 'Houdt gedachten, gevoelens voor zich' en 'Is graag op zichzelf'.

Factor 4 (10 items) hebben we omschreven als Dynamisch versus Kinderlijk Onrijp. De factor contrasteert een hoog niveau van flexibele en actieve motorische coördinatie en een snel persoonlijk tempo met onrijpheid, huilerig en pruilend gedrag, kinderlijk steun zoeken en afhankelijkheid van volwassenen. De overwegend motorische dynamiek kan worden beschouwd als een facet van Extravert (Factor I). Sociale extraversie komt echter niet in deze factor terecht. Het kinderlijk onrijp gedrag heeft weinig kenmerken van Introvert (Factor I). Er is echter wel sprake van geringe dynamiek gepaard met emotionele instabiliteit en afhankelijk gedrag.

Factor 5 (7 items) verwijst naar Ideeënrijk (Factor V). De items betreffen actieve, creatieve en vindingrijke fantasie, een hoog niveau van Intellect en nieuwsgierige betrokkenheid. De negatief ladende items, bijvoorbeeld 'Doet anderen graag een plezier', passen niet bij Ideeënrijk-Ideeënarm (Factor V), maar verwijzen naar de behoefte om bij anderen in de smaak te vallen.

Per factor hebben we een schaal geconstrueerd door de ongewogen gemiddelde itemscore te berekenen over alle items met een lading groter dan .35 op een factor. Het bereik van de schaalcores liep van 1 tot 9. Items die een lading groter dan .35 hadden op twee of meer factoren zijn niet bij de schaalconstructie betrokken. De samenstelling van de schalen is weergegeven in Tabel 2 (zie voetnoot a). Cronbach alpha's voor elke schaal waren voor Aangenaam-Onaangenaam (30 items) .95; Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel (17 items) .89; Werkhouding (9 items) .74; Dynamisch (8 items) .76 en Ideeënrijk (6 items) .75.

2.2 Generaliseerbaarheid van factoren over waarnemers en over tijd

In enkele steekproeven (zie voetnoot Tabel 3) van kinderen uit het regulier onderwijs waren NCKS-beschrijvingen van vaders, moeders, leerkrachten, vrienden en zelfbeschrijvingen beschikbaar. Om de convergente en discriminante validiteit van de vijf persoonlijkheidsfac-

toren in de beschrijvingen van verschillende beoordelaars te onderzoeken vergeleken we de NCKS-beschrijvingen van paren beoordelaars, nl. vaders versus moeders, ouders versus leerkrachten, volwassenen versus leeftijdgenoten en volwassenen versus zelf. Meerdere NCKS-beschrijvingen voor eenzelfde kind door verschillende personen in dezelfde beoordelaars-categorie hebben we gemiddeld. Convergente en divergente intercorrelaties tussen alle vijf schaalscores voor 4 verschillende paren beoordelaars zijn weergegeven in Tabel 3.

Convergente correlaties (op de diagonaal) zijn steeds significant en bedragen gemiddeld over factoren en beoordelaarsparen $r = .48$. De range over beoordelaarsparen en factoren varieert

van .21 tot .61. De convergente correlaties tussen vaders en moeders zijn gemiddeld wat hoger ($r = .58$) dan tussen de overige beoordelaarsparen ($r = .44$); die voor Ideeënrijk zijn gemiddeld wat lager ($r = .37$) dan voor de overige schalen ($r = .50$). Divergente correlaties zijn in 78 van de 80 gevallen lager dan de corresponderende convergente coëfficiënten in dezelfde rij en kolom. Echter, we vonden enkele specifieke significante correlatiepatronen bij de divergente correlatie coëfficiënten. Alle divergente correlatie coëfficiënten tussen Dynamisch en Emotioneel Stabiel en 7 van de 8 divergente coëfficiënten tussen Aangenaam en Werkhouding waren significant. Bovendien waren 14 van de 32 coëfficiënten tussen Idee-

Tabel 3

Intercorrelaties van NCKS-schaalscores van verschillende paren beoordelaars

	<i>n</i>	Aange-naam	Emo-tioneel Stabiel	Werk-hou-ding	Dyna-misch	Ideeën-rijk
<i>Aangenaam</i>						
Vader vs. Moeder	332 ¹	.56***	-.05	.07	-.04	.02
Ouders vs. Leraren	211 ²	.46***	-.06	.27***	-.12	.17*
Volwassenen vs. Peers	132 ³	.59***	.02	.32***	-.00	.23**
Volwassenen vs. Zelf	137 ⁴	.46***	-.15	.21*	-.10	.11
<i>Emotioneel Stabiel</i>						
Vader vs. Moeder	332	.03	.60***	.03	.25***	.20***
Ouders vs. Leraren	211	.05	.47***	.10	.26***	.28***
Volwassenen vs. Peers	132	-.04	.36***	-.01	.33***	.16
Volwassenen vs. Zelf	137	.02	.46***	-.14	.28***	.11
<i>Werkhouding</i>						
Vader vs. Moeder	332	.21***	.03	.61***	.04	.07
Ouders vs. Leraren	211	.28***	-.11	.56***	.07	.21**
Volwassenen vs. Peers	132	.29***	.00	.44***	.01	.16
Volwassenen vs. Zelf	137	.24**	-.08	.43***	.11	.08
<i>Dynamisch</i>						
Vader vs. Moeder	332	.02	.21***	-.02	.61***	.07
Ouders vs. Leraren	211	-.02	.36***	.03	.46***	.25***
Volwassenen vs. Peers	132	-.15	.26**	-.02	.53***	.11
Volwassenen vs. Zelf	137	-.05	.34***	-.04	.47***	.05
<i>Ideeënrijk</i>						
Vader vs. Moeder	332	.15**	.22***	-.05	.10	.50***
Ouders vs. Leraren	211	.19**	.20**	.25***	.11	.42***
Volwassenen vs. Peers	132	.11	.27**	.18*	.10	.21*
Volwassenen vs. Zelf	137	.22**	.12	.07	.12	.33***

1. Steekproeven: Siebenheller (1990), $n = 105$; Van IJendoorn et al. (1987), $n = 65$; Nijmegen Studie, $n = 93$; Van IJendoorn (in press), $n = 69$
 2. Steekproeven: Van IJendoorn et al. (1987), $n = 61$; Arnhem Studie, $n = 93$; Nijmegen Studie, $n = 57$
 3. Steekproeven: Arnhem Studie, $n = 87$; Nijmegen Studie, $n = 45$
 4. Steekproeven: Arnhem Studie, $n = 87$; Nijmegen Studie, $n = 50$
- * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tabel 4
Stabiliteit en Intercorrelaties over Tijd op de NCKS-schaalscores

	Leeftijd	Interval ¹	n	Aangenaam	Emotioneel Stabiel	Werkhouding	Dynamisch	Ideeënrijk
<i>Aangenaam</i>								
Leerkrachten	5/8-6/9	1	113 ²	.61***	-.05	.38***	-.04	.08
Leerkrachten	7-12	5	79 ³	.57***	.04	.45***	-.01	.31**
Leerkrachten	12-14	2	53 ⁴	.28*	-.03	.15	.21	.28*
Moeders	10-12	2	87 ³	.74***	.16	.23*	-.06	.30**
Ouders	12-14	2	46 ⁴	.71***	.19	.12	.24	.25
<i>Emotioneel Stabiel</i>								
Leerkrachten	5/8-6/9	1	113	-.02	.58***	.02	.42***	.37***
Leerkrachten	7-12	5	79	.02	.52***	.08	.38***	.15
Leerkrachten	12-14	2	53	-.06	.36**	-.02	.49***	.19
Moeders	10-12	2	87	.16	.65***	-.02	.33**	.27*
Ouders	12-14	2	46	.05	.71***	.26	.58***	.11
<i>Werkhouding</i>								
Leerkrachten	5/8-6/9	1	113	.33***	.21*	.54***	.17	.18*
Leerkrachten	7-12	5	79	.38***	-.05	.64***	.15	.28*
Leerkrachten	12-14	2	53	.39**	-.33*	.58***	-.19	.11
Moeders	10-12	2	87	.35**	.12	.81***	.05	.23*
Ouders	12-14	2	46	.10	-.10	.79***	.14	-.01
<i>Dynamisch</i>								
Leerkrachten	5/8-6/9	1	113	.06	.44***	.06	.58***	.24*
Leerkrachten	7-12	5	79	-.05	.35**	-.12	.57***	.20
Leerkrachten	12-14	2	53	-.02	.34*	-.08	.59***	.26
Moeders	10-12	2	87	-.06	.30**	.02	.75***	.34**
Ouders	12-14	2	46	.05	.50***	.28	.62***	-.07
<i>Ideeënrijk</i>								
Leerkrachten	5/8-6/9	1	113	.25**	.35***	.25**	.02	.45***
Leerkrachten	7-12	5	79	.10	.33**	.20	.32**	.33**
Leerkrachten	12-14	2	53	.17	.20	.11	.30*	.49***
Moeders	10-12	2	87	.29**	.26*	.16	.10	.78***
Ouders	12-14	2	46	.19	.18	.18	.23	.52***

1. Leeftijdinterval in jaren

2. Studie Cillessen (1991); 3. Arnhem Studie; 4. Nijmegen Studie

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

enrijk en de andere vier schalen significant. Geen significante correlaties werden gevonden tussen Aangenaam en Emotioneel Stabiel, Aangenaam en Dynamisch, noch tussen Emotioneel Stabiel en Werkhouding en Werkhouding en Dynamisch. Kortom, er is evidentie voor convergente validiteit van de vijf persoonlijkheidsschalen over beoordelaars. Bovendien is er sprake van discriminante validiteit tussen Aangenaam en Emotioneel Stabiel, Aangenaam en Dynamisch evenals tussen Emotioneel Stabiel en Werkhouding en Werkhouding en Dynamisch. De discriminante validiteit is echter gering tussen de overige paren van schalen, nl. Aangenaam en Werkhouding, Emotio-

neel Stabiel en Dynamisch en alle paren van schalen waar Ideeënrijk bij betrokken is.

Ook de stabiliteit en intercorrelaties over verloop van tijd van de vijf schalen werden vastgesteld in de NCKS-beschrijvingen door leerkrachten en ouders van kinderen uit het regulier onderwijs (zie voor de gekozen studies voetnoot Tabel 4). De stabiliteit van NCKS-schalen beoordeeld door leerkrachten werd vastgesteld (1) over een interval van 1 jaar aan het begin van de basisschool, (2) over een interval van 2 jaar tussen groep 8 van de basisschool en het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs en (3) over een interval van vijf jaar tussen

groep 3 en groep 8. Stabiliteit van de persoonlijkheidsschalen van de NCKS-beschrijvingen door moeders besloeg een 2-jaar interval tussen groep 6 en groep 8 en van de NCKS-beschrijvingen door beide ouders een 2-jaar interval tussen groep 8 en het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs. De resultaten staan in Tabel 4. Verschillende bevindingen zijn relevant in deze data.

1. Zoals in de vergelijking tussen beoordelaarsparen zijn alle stabiliteitscoëfficiënten (op de diagonaal) significant, hetgeen wijst op convergente validiteit van de vijf persoonlijkheidsschalen. De gemiddelde stabiliteitscoëfficiënt van leerkrachten berekend over alle schalen en alle drie tijdsintervallen bedraagt $r = .51$ met een gemiddelde range over tijdsintervallen van $.46$ tot $.55$ en over schalen van $.42$ tot $.59$. Deze convergente coëfficiënten van leerkrachten zijn vergelijkbaar met gemiddelde convergentie over beoordelaarsparen (zie Tabel 3). Kinderen hebben bijna steeds andere leerkrachten in verschillende leerjaren. Kortom, convergente correlaties van elk van de vijf schalen die afgeleid zijn van beoordelingen van verschillende beoordelaars bedragen gemiddeld ca. $.50$, of die beoordelaars nu simultaan of met een interval van één tot vijf jaar een NCKS-beschrijving geven.
2. Slechts 2 van de 100 intercorrelaties over tijd tussen verschillende persoonlijkheidsschalen zijn hoger dan de corresponderende stabiliteitscoëfficiënten hetgeen wijst op discriminante validiteit van de persoonlijkheidsschalen. Evenals in de vergelijking over paren beoordelaars zijn alle intercorrelaties over tijd tussen Emotioneel Stabiel en Dynamisch en zeven van de tien intercorrelaties tussen Aangenaam en Werkhouding evenals een aantal intercorrelaties tussen Ideeënrijk en de andere vier schalen significant.
3. Er werden opnieuw geen significante positieve intercorrelaties over tijd vastgesteld tussen Aangenaam en Emotioneel Stabiel, Aangenaam en Dynamisch en evenmin tussen Emotioneel Stabiel en Werkhouding en Werkhouding en Dynamisch.
4. Alle stabiliteitscoëfficiënten gebaseerd op NCKS-beschrijvingen van moeders of ouders waren hoger dan die van leerkrach-

ten. De gemiddelde stabiliteitscoëfficiënten voor moeders/ouders over alle vijf schalen bedroeg $r = .71$ met een range van $.52$ tot $.81$. Stabiliteitscoëfficiënten van uitsluitend moeders waren niet lager dan die gebaseerd op geaggregeerde scores voor beide ouders samen.

5. De stabiliteitscoëfficiënten van leerkrachten tussen groep 8 en het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs voor Aangenaam ($r = .28$) en Emotioneel Stabiel ($r = .36$) waren lager dan de meeste andere stabiliteitscoëfficiënten. De stabiliteit van Ideeënrijk ($r = .33$) is laag voor leerkrachten over de periode van vijf jaar tijdens de basisschool.

2.3 Verandering over de ontwikkeling en sekse- en beoordelaarsverschillen

De laatste reeks onderzoeksvragen betrof leeftijds- en sekse- en beoordelaarsverschillen van de vijf-persoonlijkheidsschalen. De vraagstellingen betreffende leeftijds- en sekseverschillen werden onderzocht bij 488 CCQ-beschrijvingen van ouders van kinderen in het regulier onderwijs.

Een 2 (sekse van het kind) * 4 (leeftijdniveaus) MANOVA werd uitgevoerd met de vijf persoonlijkheidsschalen als afhankelijke variabelen. De vier leeftijd-niveaus waren 3-5 jaar, 6-9 jaar, 10-12 jaar en 13-17 jaar. Deze analyse leverde multivariate effecten op voor Sekse, $F(5, 476) = 5.30, p < .001$, en Leeftijd, $F(15, 1434) = 9.51, p < .001$. De sekse effecten zijn weergegeven in Tabel 5 en de leeftijdverschillen in Tabel 6.

Significante univariate effecten van sekse werden vastgesteld voor Aangenaam, Werkhouding en Dynamisch. Jongens kregen significant lagere scores dan meisjes voor Aangenaam en voor Werkhouding en significant hogere voor Dynamisch. Significante univariate leeftijdseffecten werden vastgesteld voor Emotioneel Stabiel, Werkhouding en Ideeënrijk. Er werd een curvilineair leeftijdseffect vastgesteld voor Emotioneel Stabiel. Dat wil zeggen, kinderen tussen 3 en 5 jaar behaalden hogere scores voor Emotioneel Stabiel dan alle drie andere leeftijdsgroepen, terwijl adolescenten (13-17 jaar) hogere scores voor Emotioneel Stabiel haalden dan 10- tot 12-jarigen. Adolescenten tussen 13 en 17 jaar behaalden significant hogere scores voor Werkhouding dan 3- tot 5-jarigen en 10-

Tabel 5
 Sekse verschillen op de vijf NCKS-schalen (Beschrijving door ouders)

		Jongens (n=236)	Meisjes (n=252)	F (df=1,480)
Aangenaam	M	6.23	6.56	12.16**
	SD	.91	.85	
Emotioneel Stabiel	M	6.21	6.33	n.s.
	SD	1.14	1.03	
Werkhouding	M	5.12	5.36	8.53**
	SD	1.07	1.10	
Dynamisch	M	5.82	5.60	6.59*
	SD	1.11	1.02	
Ideeënrijk	M	6.03	6.14	n.s.
	SD	1.16	1.18	

Noot: Proefpersonen van studies Siebenheller (1990) (n=204); Van IJzendoorn et al. (1987) (n=68); Arnhem Studie (n=93); Nijmegen Studie (n=53); Van IJzendoorn et al. (in press) (n=70)

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tabel 6
 Leeftijdverschillen op de vijf NCKS-schalen (Beschrijvingen door ouders)

		Leeftijd:				F
		3-6 jr (n=130)	6-9 jr (n=60)	10-12 jr (n=143)	12-17 jr (n=155)	(df=3,480)
Aangenaam	M	6.40	6.41	6.29	6.50	n.s.
	SD	.70	.85	1.02	.93	
Emotioneel Stabiel	M	6.94 ^a	6.05 ^b	5.87 ^{bcd}	6.17 ^{bcd}	28.5***
	SD	.75	.98	1.22	.97	
Werk- houding	M	5.09 ^b	5.28	5.11 ^b	5.49 ^a	4.2**
	SD	.85	1.13	1.14	1.18	
Dynamisch	M	5.66	5.68	5.63	5.83	n.s.
	SD	1.00	1.02	1.15	1.07	
Ideeënrijk	M	6.49 ^a	6.46 ^a	5.79 ^b	5.88 ^b	13.1***
	SD	1.06	1.03	1.22	1.14	

Noot: Proefpersonen van studies Siebenheller (1990) (n=204); Van IJzendoorn et al. (1987) (n=68); Arnhem Studie (n=93); Nijmegen Studie (n=53); Van IJzendoorn (in press) (n=70)

** $p < .01$; *** $p < .001$

Gemiddelden met hetzelfde superscript (a, b, c, d) zijn niet significant verschillend

tot 12-jarigen. Ideeënrijk scoorde bij kinderen jonger dan 10 jaar significant hoger dan bij kinderen van 10 jaar en ouder.

Om de verschillen tussen verschillende typen beoordelaars te toetsen werd een MANOVA uitgevoerd met Type beoordelaar (leerkracht, ouders, leeftijdgenoot, zelf) en Schaal (5 schalen) als binnen subject variabelen. De MANOVA werd uitgevoerd op 123 proefpersonen

van Studie 7 en 8 waarvan alle benodigde gegevens beschikbaar waren. Er was een significant hoofdeffect voor Type beoordelaar, $F(3, 120) = 10.73, p < .001$, een significant hoofdeffect voor Schaal, $F(4, 119) = 64.93, p < .001$, en een significant interactie effect voor Type beoordelaar en Schaal, $F(12, 111) = 4.16, p < .001$. Vervolgens zijn per schaal de univariate beoordelaarseffecten getoetst. De gegevens zijn weergegeven in Tabel 7.

Tabel 7

Gemiddelden en Standaard Deviaties van de NCKS-Schalen voor verschillende beoordelaars

		Type Beoordelaar				F (df=3,120)
		Leerkracht	Ouders	Leeftijdgenoten	Zelf	
<i>NCKS-Schaal:</i>						
Aangenaam	M	5.51 ^a	5.80 ^b	5.80 ^b	6.06 ^c	7.49***
	SD	1.60	.99	.97	.74	
Emotioneel Stabiel	M	5.31 ^a	5.58 ^b	5.81 ^c	5.67 ^b	8.02***
	SD	1.29	1.19	.78	.94	
Werkhouding	M	4.89 ^a	4.92 ^a	5.17 ^b	5.49 ^c	11.05***
	SD	1.51	1.27	.97	1.04	
Dynamisch	M	5.15 ^a	5.33 ^{ab}	5.39 ^b	5.55 ^b	4.38**
	SD	1.25	1.05	1.02	.99	
Ideeënrijk	M	4.67 ^a	5.15 ^b	4.93 ^b	5.00 ^b	5.38**
	M	1.19	1.24	.96	.99	

Noot: N=123, Nijmegen Studie (Meetmoment B, n=49); Arnhem Studie (Meetmoment C, n=76); Proefpersonen met ontbrekende gegevens zijn niet meegenomen bij de analyses.

Gemiddelden met hetzelfde superscript (a, b, c) zijn niet significant verschillend

** p<.01; ***p<.001

Conform de verwachting scoorden leerkrachten op elke schaal het laagst maar voor Werkhouding en Dynamisch was hun score niet significant lager dan die van de ouders. Adolescenten scoorden zichzelf significant hoger dan alle andere beoordelaars op Aangenaam en op Werkhouding. Leeftijdgenoten, (i.c. vrienden) beoordeelden de proefpersonen significant hoger dan alle andere beoordelaars op Emotioneel Stabiel. De gemiddelde scores op Dynamisch en Ideeënrijk verschilden niet significant tussen ouders, leeftijdgenoten en de adolescenten zelf.

3 Discussie

Een vijf-factor principale componenten analyse op NCKS-beschrijvingen van kinderen door volwassenen resulteert in vijf duidelijk identificeerbare factoren. De factoren vertonen gelijkenis met het vijf-factoren-model maar er zijn ook belangrijke verschillen. De overeenkomst en het verschil komt tot uitdrukking in de overeenkomst en het verschil in de inhoud van de items. Het vijf-factoren-model is gebaseerd op enkele honderden in schalen vervatte adjectieven (Goldberg, 1990; De Raad, 1991). De NCKS omvat slechts 100 items die gefor-

muleerd zijn op grond van hun betekenis voor een omvattende beschrijving van gedrag en beleven van kinderen. De afzonderlijke factoren uit de factoranalyse op de NCKS-beschrijvingen verschillen ook onderling in de mate van overeenkomst met het vijf-factoren-model. Enkele factoren vormen een goede afspiegeling terwijl andere één of meer deelaspecten van factoren in het vijf-factoren-model vertegenwoordigen. Verder blijken niet alle aspecten van het vijf-factoren-model evenwichtig vertegenwoordigd te zijn. Een zeer groot aantal items heeft betrekking op aangenaam versus onaangenaam gedrag terwijl veel minder items betrekking hebben op het 'domein' ideeënrijk versus ideeënarm.

De eerste NCKS-factor vertegenwoordigt met het grote aantal items de factor Aangenaam-Onaangenaam (Factor II) met nadruk op de kwaliteit van relaties met leeftijdgenoten. Prosociale oriëntatie op relaties met leeftijdgenoten, waarbij een kind in zijn gedrag, cognities en gevoelsuitdrukkingen op betrouwbare wijze en met respect de belangen van de ander verdisconteert met zijn eigen belangen, staat tegenover gedrag, cognities en gevoelsuitingen, waarbij het kind er primair op gericht is zijn eigen belangen onverwijld te realiseren ongeacht en desnoods ten koste van de belangen

van anderen.

Ook de tweede factor Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel (Factor IV) lijkt door het aantal en de inhoud van de items in de volle breedte een afspiegeling te vormen van de overeenkomstige factor uit het vijf-factoren-model. Het stabiel, duidelijk en met gevoel van eigenwaarde tot uitdrukking brengen van emoties staat tegenover emoties die angstige teruggetrokkenheid, onzekerheid, twijfel en lage zelfwaardering verraden. Deze factor bevat echter bovendien een aantal items die volgens het vijf-factoren-model daar niet thuishoren. Het zijn items die vallen onder Extravert-Introvert.

De items die op de NCKS-factor Werkhouding laden vertegenwoordigen vooral de positieve pool van de oriëntatie op werk: het rustig, zelfverzekerd, autonoom, vaardig en met volgehouden concentratie nastreven van hoge standaarden voor prestaties. De negatieve pool van de factor verwijst naar geringe concentratie en een kinderlijk-onrijpe oriëntatie op werk. Ook deze factor bevat enkele items die betrekking hebben op Extravert-Introvert.

De items op de NCKS-factor Dynamisch betreffen twee heel specifieke deelaspecten, nl. op de positieve pool soepele en energieke coördinatie van de motoriek en op de negatieve pool kinderlijk onrijp gedrag dat tot uitdrukking komt in onzelfstandigheid en emotionele labiliteit. Bezien vanuit het vijf-factoren-model representeert de soepele en energieke coördinatie een deelaspect van Extravert. Van Introvert is in deze NCKS-factor echter weinig terug te vinden. Het gaat om onrijp gedrag dat gekenmerkt wordt door emotionele instabiliteit en afhankelijk gedrag.

De factor Ideeënrijk omvat vrijwel uitsluitend positief ladende items die goed passen bij de factor Ideeënrijk uit het vijf-factoren-model.

De factor Extravert-Introvert (Factor I) in het vijf-factoren-model lijkt verspreid te zijn over de NCKS-factoren Emotioneel Stabiel, Werkhouding en Dynamisch. De NCKS-factor Dynamisch lijkt een factor die typisch is voor het gedrag van kinderen en jeugdigen. Goedhart, Treffers en Kohnstamm (1992) hebben beschrijvingen van motoriek en kinderlijk onrijp gedrag expliciet buiten hun analyses gehouden.

De intercorrelaties van de schaalscores over beoordelaars en de stabiliteit over tijd wijzen op convergente validiteit van alle vijf factoren. Overeenstemming tussen verschillende beoordelaars hangt niet af van de schaal noch van het type beoordelaar. De overeenstemming is even hoog of het nu zelfbeoordelingen, beoordelingen door leeftijdgenoten of volwassenen betreft, zoals ouders of leerkrachten. Alleen beide ouders die een kind meemaken in eenzelfde setting, nl. het gezin, hebben een hogere onderlinge overeenstemming dan beoordelaars die het kind meemaken in verschillende settings, zoals school en gezin. Deze data suggereren dat in het oordeel op elk van de vijf factoren de uniciteit van de relatie tussen beoordelaar en beoordeelde tot uitdrukking komt of dat nu beoordelaars betreft in eenzelfde of in een verschillende setting. De beeldvorming door de beoordelaar van het beoordeelde kind komt voor een deel overeen tussen beoordelaars, maar voor een groot deel is de beeldvorming uniek en verschillend tussen beoordelaars.

Ook over verloop van tijd blijkt over een variërend interval van één tot vijf jaar tussen beoordelingen eenzelfde mate van overeenkomst wanneer de beoordelaars verschillende personen zijn, bijvoorbeeld wisselende leerkrachten. Wanneer persoonsbeschrijvingen over tijd gegeven worden door dezelfde personen, bijvoorbeeld de ouders, blijkt de overeenstemming ongeacht de schalen waarover het gaat hoger te zijn. Echter ook over verloop van tijd is er naast de overeenkomst in de beeldvorming voor een groot deel sprake van unieke elementen in de beschrijving.

Tussen sommige van de vijf NCKS-schalen worden op hetzelfde moment en over verloop van tijd steeds terugkerende onderlinge samenhangen gevonden terwijl tussen andere NCKS-schalen die samenhang steeds afwezig is. Deze samenhang lijkt verklaarbaar op grond van inhoudelijke overeenkomsten tussen groepen items in de betreffende schalen. De samenhang tussen Aangenaam-Onaangenaam en Werkhouding zou voort kunnen komen uit de geneigdheid van kinderen om zowel in relaties met leeftijdgenoten als in hun oriëntatie op prestatiegedrag, zoals schoolprestaties, te beantwoorden aan standaarden voor kwaliteit. De standaard in relatie met leeftijdgenoten betreft bijvoorbeeld betrouwbaarheid, loyaliteit

en eerlijkheid tegenover een oriëntatie op onmiddellijke behoeftebevrediging. Bij Werkhouding gaat het om een betrouwbare werkoriëntatie tegenover een gering vermogen om onmiddellijke behoeftebevrediging uit te stellen. Kohnstamm (1992b) vond voor beide door hem onderzochte schalen eveneens de hoogste samenhang tussen Werkhouding en Aangenaam-Onaangenaam. De overeenkomst tussen Emotioneel Stabiel-Emotioneel Instabiel en Dynamisch versus Kinderlijk Onrijp heeft vooral te maken met het emotioneel-instabiel karakter van de items die laden op de pool Emotioneel Instabiel en op de pool Kinderlijk Onrijp. Kinderlijk onrijp gedrag gaat gepaard met emotionele instabiliteit. Desoriëntatie en emotionele instabiliteit zijn ook het tegendeel van emotionele stabiliteit. De samenhang tussen Ideeënrijk en de andere NCKS-schalen lijkt afhankelijk van het feit of Ideeënrijkdom van de kinderen in bepaalde settings op het domein van de andere NCKS-schalen waarneembaar is. Bijvoorbeeld de persoonsbeschrijvingen van ouders en leerkrachten stemmen met elkaar overeen in zoverre zij intelligent gedrag van kinderen waarnemen op het domein van alle vier overige NCKS-schalen, nl. Aangenaam-Onaangenaam, Emotioneel Stabiel, Werkhouding en Dynamiek.

De vijf NCKS-schalen bieden de mogelijkheid om veranderingen van gedrag over leeftijd en tussen beide seksen waar te nemen. De bevinding dat meisjes hogere scores halen op Aangenaam gedrag dan jongens stemt overeen met de bevinding uit veel onderzoek (vgl. Maccoby & Jacklin, 1974) dat jongens gemiddeld meer agressie vertonen, i.c. vaker hun eigen doelen realiseren desnoods ten koste van de belangen van interactie partners. Hetzelfde sekseverschil werd vastgesteld zowel op de Groninger Gedragslijst Basisschool (GBBS) (Kohnstamm, 1992b) als op de SCHOBL (Bleichrodt, Resing & Zaal, in druk). Het sekseverschil in Werkhouding tussen meisjes en jongens wijst op een sterkere werkoriëntatie bij meisjes dan bij jongens (vgl. Dweck & Elliot, 1983). Dit zelfde sekse verschil werd ook vastgesteld op de GBBS en de SCHOBL. De hogere score van jongens op Dynamisch hangt wellicht samen met de inhoud van de schaal Dynamisch, i.c. soepele motorische coördinatie tegenover onrijp kinderlijk gedrag (vgl. Maccoby & Jack-

lin, 1974).

De gevonden leeftijdsverschillen zijn niet te herleiden tot bestaande literatuur. Systematische verschillen in de hoogte van schaalcores tussen ouders, leerkrachten, leeftijdgenoten (vrienden) en kinderen zelf wijzen op het verschillend belang dat verschillende beoordeelaars hechten aan het schaalgedrag en op verschillen in de relaties tussen het beoordeelde kind en verschillende beoordelaars. Het meest afstandelijke en minst sociaal wenselijke oordeel wordt op alle schalen geleverd door leerkrachten. Kinderen zelf vinden het kennelijk van bijzonder belang om een goede indruk te maken in de betrouwbaarheid van hun relaties met leeftijdgenoten en in hun werkoriëntatie in prestatie situaties. Ouders hechten, meer dan leerkrachten maar minder dan kinderen zelf of hun vrienden, betekenis aan aangenaam gedrag in relatie met anderen, emotionele stabiliteit en werkoriëntatie van hun kinderen. Kinderen worden door hun vrienden hoog ingeschat op hun emotionele stabiliteit. Naast een zekere overeenstemming tussen beoordelaars die blijkt uit de convergente validiteitsgegevens zijn er ook systematische verschillen in de hoogte van de schaalcores tussen verschillende beoordelaars.

In ons onderzoek zijn wij uitgegaan van enkele belangrijke assumpties. Een eerste assumptie is dat de persoonsbeschrijvingen van leerkrachten en ouders bij elkaar genomen kunnen worden en dat dat weinig invloed heeft op de factorstructuur. Onderzoek bij volwassenen heeft uitgewezen dat zelfbeschrijvingen en beschrijvingen door goede bekenden niet leiden tot verschillende factorstructuren. We zijn er verder vanuit gegaan dat de factorstructuur niet verschilt voor leerlingen in het regulier en speciaal onderwijs en dat de structuur niet verschillend is voor kinderen van verschillende leeftijd, bijvoorbeeld voor kleuters en adolescenten. Die laatste twee assumpties vragen nog om nader onderzoek.

Noot

1) De Nederlandse benamingen zijn overgenomen van Kohnstamm (1992a). Voor de verwijzing naar het vijf-factoren-model zijn in het hele artikel Romeinse cijfers gebruikt in de gangbare volgorde.

Deze volgorde wijkt af van de volgorde die wij in onze principale componenten analyse vonden. De door ons gevonden factoren zijn met Arabische cijfers aangeduid als 'NCKS-factoren'. Een NCKS-factor heeft dezelfde naam als in het vijf-factoren-model wanneer de overeenkomst groot is. Bij geringere overeenkomst is voor de NCKS-factor een andere naam gekozen.

Literatuur

- Aken, M. A. G. van (1991). *Competence Development in a transactional perspective. A longitudinal study*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Aken, M. A. G. van, & Lieshout, C. F. M. van (1991). Children's competence and the agreement and stability of self- and child-descriptions. *International Journal of Behavioral Development, 14*, 83-99.
- Aken, M. A. G. van, Lieshout, C. F. M. van, Roosen, M. A., & Roeffen, J. T. W. M. (1991). Relaties met leeftijdgenoten van (semi-)residentieel behandelde kinderen. [Peer relations of (semi-)residentially treated children.] *Pedagogische Studiën, 68*, 68-77.
- Asendorpf, J. B., & Aken, M. A. G. van (1991). Correlates of the temporal consistency of personality patterns in childhood. *Journal of Personality, 59*, 689-703.
- Bem, D. J., & Funder, D. C. (1978). Predicting more of the people more of the time: Assessing the personality of situations. *Psychological Review, 95*, 485-501.
- Bleichrodt, N., Resing, W., & Zaal, J. N. (in druk). *De gereviseerde Schoolgedrag Beoordelingslijst (SCHOBL-R)*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Block, J. (1961). *The Q-sort method in personality assessment and psychiatric research*. Springfield, IL: Thomas.
- Block, J., & Block, J. H. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.), *Development of cognition, affect, and social relations*. Minnesota Symposia on Child Psychology (Vol. 13). pp. 39-101. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Block, J., Gjerde, P. F., & Block, J. H. (1991). Personality antecedents of depressive tendencies in 18-year-olds: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*, 726-738.
- Brokken, F. B. (1978). *The language of personality*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Cillessen, A. H. N. (1991). *The self-perpetuating nature of children's peer relationship*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Digman, J. M., & Inouye, J. (1986). Further specification of the five robust factors of personality. *Journal of Personality and Social Psychology, 50*, 116-123.
- Digman, J. M. (1989). Five robust trait dimensions: Development, stability, and utility. *Journal of Personality, 57*, 195-214.
- Dweck, C. S., & Elliot, E. S. (1983). Achievement motivation. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of Child Psychology. Fourth Edition. Vol 4: Hetherington E. M. (Vol. Ed.), Socialization, personality, and social development* (pp. 643-691). New York: Wiley.
- Funder, D. C., & Drobth, K. M. (1987). Differences between traits: Properties associated with interjudge agreement. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 409-418.
- Geurts, C. M. A. G., Linsen, C. M. H. H., Brink, P. W. M. ten, & Lieshout, C. F. M. van (1987). Sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen van een MLK-school en een LOM-school beoordeeld door medeleerlingen en leerkrachten. [Socio-emotional development of adolescents in special education based on teacher-descriptions and peer nominations.] *Pedagogische Studiën, 64*, 104-114.
- Goedhart, A. W., Treffers, Ph. D. A., & Kohnstamm, G. A. (1992). Het vijf-factoren-model in de kinderpsychiatrie: Vrije persoonsbeschrijvingen door ouders van hun kinderen. *Pedagogische Studiën, 69*, 40-50.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative 'Description of Personality': The Big-Five-Factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1216-1229.
- Haselager, G. (1988). *Het appèl van de peer. Een longitudinaal onderzoek*. Doctoraalscriptie Ontwikkelingspsychologie, Katholieke Universiteit, Nijmegen.
- IJzendoorn, H. W. van, & Cillessen, A. H. N. (1991). Relaties met leeftijdgenoten over verloop van tijd. *Pedagogische Studiën, 68*, 56-67.
- IJzendoorn, M. H. van, Veer, R. van, & Vliet-Visser, S. van (1987). Attachment three years later. Relationships between quality of mother-infant attachment and emotional/cognitive development in kindergarden. In L. W. C. Tavecchio & M. H. van IJzendoorn (Eds.), *Attachment in social networks* (pp. 185-225). Amsterdam: Elsevier Science pu-

- blishers (North Holland).
- IJzendoorn, M. H. van, Kranenburg, M., Zwart-Woudstra, H., Busschbach, A. van, & Lambermon, M. W. E. (in press). Parental attachment and children's socio-emotional development: Some findings on the validity of the Adult Attachment Interview in Holland. *International Journal of Behavioral Development*.
- Jansen, I. I., & Aken, M. A. G. van (1991). Depressieve gedragskenmerken bij onpopulaire kinderen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 30, 123-136.
- John, O. P., Goldberg, L. R., & Angleitner, A. (1984). Better than the alphabet: Taxonomies of personality-descriptive terms in English, Dutch, and German. In H. C. J. Bonarius, G. L. M. van Heck, N. G. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe: Theoretical and empirical developments* (Vol. 1, pp. 83-100). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- John, O. P., Angleitner, A., & Ostendorf, F. (1988). The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, 2, 171-203.
- Kohnstamm, G. A. (1992a). Ontwikkeling in de persoonlijkheidspsychologie: de opkomst van de Big Five. *Pedagogische Studiën*, 69, 3-11.
- Kohnstamm, G. A. (1992b). Factoren in gedragsbeoordelingen van leerlingen. *Pedagogische Studiën*, 69, 12-22.
- Lieshout, C. F. M. van, Aken, M. A. G. van, & Seyen, E. T. J. van (1990). Perspectives on peer relations from mothers, teachers, friends and self. *Human Development*, 33, 225-237.
- Lieshout, C. F. M. van, Riksen-Walraven, J. M. A., Brink, P. W. M. ten, Siebenheller, F. A., Mey, J. Th. H., Koot, J. M., Janssen, A. W. H., & Cillessen, A. H. N. (1986). *Zelfstandigheidsontwikkeling in het basisonderwijs*. [Development of autonomy in middle childhood]. Nijmegen: ITS.
- Maccoby, E. E., & Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., & Busch, C. M. (1986). Evaluating comprehensiveness in personality systems: The California Q-set and the five-factor model. *Journal of Personality*, 54, 430-446.
- Mischel, W., & Ebbesen, E. B. (1970). Attention in delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 329-337.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.
- Ozer, D. J., & Gjerde, P. F. (1989). Patterns of personality consistency and change from childhood through adolescence. *Journal of Personality*, 57, 483-507.
- Raad, B. de (1991, June). *Personality language in different word classes (adjectives, verbs, and nouns) and their structuring according to the principles of the AB5C algorithm*. Paper presented at the conference 'The Development of the structure of temperament and personality from infancy to adulthood'. Netherlands Institute for Advanced Studies, Wassenaar.
- Siebenheller, E. (1990). *Problematische opvoedingsituaties: percepties, emoties en disciplineringsreacties van ouders*. [Problematic pedagogical situations: perceptions, emotions and disciplinary strategies from parents]. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Waters, E., Garber, J., Gornal, M., & Vaughn, B. E. (1983). Q-correlates of visual regard among pre-school peers: Validation of a behavioral index of social competence. *Developmental Psychology*, 19, 550-560.
- Wohlwill, J. (1973). *The study of behavioral development*. New York: Academic Press.

Manuscript aanvaard 7-2-1992

Auteurs

C. F. M. van Lieshout (1940) is als hoogleraar ontwikkelingspsychologie verbonden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij onderzoekt de sociale en persoonlijkheidsontwikkeling, met name de ontwikkeling van ouder-kind relaties en relaties met leeftijdgenoten.

G. J. T. Haselager (1956) studeerde ontwikkelingspsychologie en spraak- en taalpathologie in Nijmegen. Momenteel is hij werkzaam als projectuitvoerder op het door SVO gefinancierde project: "Onderzoek ten behoeve van het speerpuntbeleid 'Sociaal-emotionele ontwikkeling'".

Correspondentie-adres: Vakgroep Ontwikkelingspsychologie, Katholieke Universiteit, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.

Abstract

Personality dimensions in California Child Q-Set Descriptions: Relation with the Five Factor Model

C. F. M. van Lieshout & G. J. T. Haselager, *Pedagogische Studiën*, 1992, 69, 23-39.

Factor analysis of California Q-Set descriptions (CCQ) by Dutch teachers and parents from 957 3-17 year-old resulted in five personality dimensions. These personality dimensions were partly similar but not completely identical with the Big Five factors assessed in adult studies. The factors Agreeableness (Factor II), Stability of Emotions (Factor IV) and Openness (Factor V) were fairly similar. Conscientiousness (Factor III) was recovered as far as work orientation was concerned. An additional child factor was found, called Motor Coordination vs. Childish Immature Behavior. Items concerning Extraversion-Introversion (Factor I) were spread over several factors. Evidence was found for convergent and discriminant validity in intercorrelations of the five CCQ-personality factors over four types of judges and in stability coefficients over age periods of 2 to 5 years. The five personality dimensions based on CCQ-descriptions could be used for the study of developmental, sex and judge differences over the age span between 3 and 17 years-of-age.